

ATATÜRK VE SEÇİM*

Prof. Dr. TUNCER BAYKARA

GİRİŞ :

1973 yılından beri kesintisiz lisans düzeyinde hocalık yaptığım Hacettepe Üniversitesi'nde, gerek eski, gerekse yeni (1983 sonrası) dönemde demirbaş sorularımdan birisi şu idi:

— Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 1923 den sonra seçimlere girerek milletvekili/mebus ve cumhurbaşkanı seçildi.

Doğru veya yanlış olduğu işaretlenecek bu soru gayet açıktı. Hem sorduğum dönemler, ülkede (1980 sonrası kısa dönem gibi) parlamento'nun kapalı olduğu yıllar değildi. Ve hepsinden önemlisi, çeşitli siyasi iktidarlar devrinde de bu soruyu soruyordum. Sonuç benim açımdan hiç de iç açıcı değildi: Çünkü bu soruya Doğru diye cevap verenlerin nispeti bir hayli azdı.

Bunun anlamı şu idi: Biz akademik ders yapanlar ne kadar gerçeği ifade edersek edelim, Türk çocuklarının zihninde Atatürk ve seçim arasındaki bağı yeterince kuramamışızdır.

Burada hemen itiraz edilecektir. 1923 seçiminden sonraki seçimleri, gerçek bir seçim diye tanımlamak ne derece doğrudur? Aslında bu itiraz, eğer ülkemizin geçmişinde, 1923 sonrasındaki gelişmeler, hele 1961 ve sonrasındaki durum söz konusu edilmezse haklıdır. Ancak, seçimlerin iki dereceli oluşu, belirlenmiş adaylara rey verilmek mecburiyeti gibi hususlar, yine de Atatürk ile seçim arasında bağı yok ettirecek bir anlama gelmemeli idi.

Bu olay, belirli zamanlarda "seçim" kavramının üzerine örtü atılmasıyla da izah edilemez sanıyoruz. Ancak bir bilim adamı olarak Atatürk'ün hayatında "seçim/intihap" kavramının sanıldığından çok önemli bir yeri olduğunu ifade için böyle bir konu seçtik.

I. Türk yakınçağındaki, o dönemin şartları altında oluşmuş bilgilerin, şartlar ortadan kalksa da değiştirilmesinin çok güç olduğu bir gerçektir.

* Bu bildiri 21-23 Eylül 1987 tarihleri arasında Atatürk Araştırma Merkezi tarafından Ankara'da düzenlenen "Uluslararası Atatürk Sempozyumu"nda sunulmuştur.

1826 öncesinde, halkın siyasete katılması, çok güçlü iken, sonrasında bu katılma hor görülmüştür. Bunun aksine, yöneticiler ile halkın arasında çok büyük uçurumlar açılmış, ülkede yöneticilerin, halkın istek, arzuları dışında, kendilerince halk için uygun buldukları esas alınmış, bunun için halka inilmek veya sorulmak gereğine bile ihtiyaç duyulmamıştır. Oysa, 1826 öncesinde, kendi yöneticilerini belirli şartları içinde seçebilen halk, gerektiğinde "istemezük" ifadesi ile padişahların bile değiştirilmesinde etkili olabiliyordu. Türk yakın tarihine bakış açısı, 1826 ve asıl önemlisi 1839 sonrasında değişmiş, halk ile onun istek ve arzusu hor görülmüştür. Onun artık idareye hiçbir şekilde karışması söz konusu değildir. Gerçi bazı "Meclis"ler vardır, fakat bunların halka inemediği kesin bir gerçektir.

1839 sonrası Türk aydınının örnek aldığı toplumlarda Meclisler vardı. "Meclis-i Mebusan" veya "Ayân", özlenen Avrupa'nın medenî milletleri gibi olmanın bir gereği idi. Yoksa bu arzu, halkın doğrudan siyasete katılması ile ilgili değildir. Halk siyasete, yöneticilerin izin verdiği veya onların arzuları istikametinde katılabilirdi. Bu görüşü bir kenara itersek, Türk aydınları arasında Meclis-i Mebusan ve onun için seçimler yapılması gerektiği fikri belirlemiştir. Bu fikir Tanzimat sonrası "medeniyet" gelişmelerinde önemli bir yer tutar. Ülkede yetişenler meclis ve onun için seçim yapılması gerektiğinde birleşmiştir. Ancak böyle olunca ülke Avrupa devletleri gibi olur; "medenî" yani Avrupa milletler camiasına katılabilir; Avrupa böylece Türkleri eşit şartlarda kabul eder, barbar ve vahşi görmeyip, millet ve devlet olarak, onlarla birarada yaşamaya müsaade ederdi.

Bu ifade belki fazla sert gibidir; fakat 23 Aralık 1876 günü ilk Anayasa ilânı günü olup bitenler ile 1908 Meşrutiyeti, yani Meclis-i Mebusan için seçimlerin yapılacağına ilânından sonraki olayları hatırlamak, o yılların gerçeğinin ne olduğunu anlamak için yeterlidir.

Türk aydınlarının en önemli özelemlerinden birisi şu halde Meclis ve onun için seçimlerin yapılmasıdır. Seçim bu açıdan XIX. yy sonlarında yetişen Türkler için, medenî devlet olmanın bir gereği gibidir. Çünkü bu sayede ülkemizin bir meclisi bulununca Avrupa'nın medenî milletleri gibi meclisli hayata sahip olacaktır. Bu özlem, 1908'de açık olarak görülür.

Bu giriş, XX.yy. başlarındaki Türk aydınlarının umumî fikrini ifade eder. Gerçi seçimde, sadece kendi adaylarının seçilmesini, ne şartlarda olursa olsun sağlamak isteyenler de vardır. Ancak böyle düşünenler, hiç olmazsa medenî millet olmanın gereği olan meclis için seçim gerçeğinin,

böyle de olsa yerine getirilmiş olacağını düşünüyorlardı. Bu gerçek yanında, seçimlerin kendisine mahsus şartları da vardır. Bu şartlar 1912'deki sopalı seçimde ve 1919 seçimlerinde birbirine zıt biçimde görülür. İlkinde sadece İttihatçılar kazandırılmış, ikincisinde ise seçimler, daha olağan şartlarda geçmiştir.

Netice olarak Atatürk, içinde yetiştiği Abdülhamit döneminin seçimsiz hayatına tepki olarak, seçimi de içeren bir hayatı özlemiştir. Kendisi böylesine düşünen ve davranan öteki Abdülhamit muhalifleri ile aynı saptadır. Fakat "seçim"i daha ciddiye alan, halkını karşısına almayan İttihatçılar arasındadır.

Atatürk, bir asker olarak yetişmiştir. Askerliğin şartları değişiktir. Ancak o harplerin içinden gelmiştir. Savaşlar askerler için en iyi seçimdir. Başarılı olanın rütbesi artar, başarısız olan ise emekli olur. Atatürk savaşın şartlarında rütbelerini artırarak ve büyük ün sahibi olarak İstanbul'a geldi. Orada Meclis'te bir oylama ile hemen karşı karşıya geldi: Mebusların "hayır diyeceğiz" demelerine rağmen Tevfik Paşa hükümeti güven oyu almıştı. Ama Meclis, vaktiyle İttihatçıların seçtiği, "gelen ağam giden paşam" meclisi idi. Sonunda Meclis feshedilmiştir. Fesihle birlikte ise yeni Meclis için seçimlerin yapılması gerekiyordu. Aslında bu gereklilik Millî Mücadele'nin en önemli dayanaklarından birisidir.

II. Atatürk'ün hayatı "seçim"e bağlı olarak farklı zamanlarda farklı kelimelerle ifade edilmiştir. 1930'lu yıllarda Meclis'te bir tek muhalif rey çıkması felâket sayılan günler olmuştur. O günlerin yorumu, günümüzde farklı rey çıkmamasından şüphelenilen günlere göre değişiktir. Bugünün yorumu biraz farklı olabilir; nitekim biz de "seçim" ve hür irade esaslı bir yorum deneyeceğiz.

Atatürk, 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi olarak Samsun'a çıktığında, gelecek siyasi hayatına belki bir ihtimal olarak hazırlıklı idi. Ancak Temmuz başlarında geldiği, Ordu Müfettişliğine dahil Erzurum'da, kendisini bir hazırlığın içinde buldu. Bu Erzurum Kongresi hazırlıkları idi. Seçimler yapılmış, delegeler gelmeye başlamışlardı. Ama Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beylerin de bu kongreye girmelerinde sonsuz bir zaruret vardı. Atatürk'ün seçimle ilk teması burada görülür. Seçilmiş olan iki delege istifa eder; yerleri boşalınca, usulüne göre seçim yapılır ve Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Beyler, "delege" seçilmiş olarak Erzurum Kongresi'ne girmeye hak kazanırlar.

Atatürk, Kongre'de *delegelerin serbest reyleri* ile kongre başkanı seçilmiştir. Burada "kongre delegelerinin serbest reyleri ile" diyorum ve bunun üzerini özellikle belirtiyorum. Çünkü kendisine rey vermeyen üç veya dört kişi vardır. Benim yorumuma göre bu dört kişinin rey vermemesi, bu kongredeki seçimin dürüst geçtiğinin kesin işaretidir. Ancak yukarda da söylediğimiz gibi tek bir aksi reyin dahi vatan hainliği sayıldığı dönemler olmuştur; o dönemlerde bu olumsuz reyler yok farzedilmiş, verenler için ciddî tehditler icra edilmiştir. Ama açıkça söyleyebiliriz ki, Atatürk Erzurum Kongresi'nde, Kongre Başkanlığına delegelerin serbest iradeleri ile seçilmiştir; kimse tarafından getirilmemiştir. Kongre delegeleri, yani halkın temsilcileri O'nu "Başkan" seçmiştir.

Atatürk Sivas Kongresi için, önce Heyet-i Temsiliye'ye seçildi. Sivas Kongresi açılınca da, başkanlık seçimleri için yoğun girişimleri biliyoruz. Rahmetli Atatürk bu girişimi biraz sertçe tenkit ederse de, seçim yapılmış, bu seçimle de Atatürk Kongre Başkanı seçilmiştir. Sivas Kongresi delegeleri yine serbest iradeleri ile Atatürk'ü Kongre'ye Başkan seçmişlerdir.

Bir büyük seçim daha vardır. Daha önce de dediğimiz gibi, 1919 yılının mücadelesi, Meclis-i Mebusan'ın açılması içindir. Devrin siyasî iktidarı, Damat Ferit hükûmeti, bu seçimi yapmakta gecikiyordu. Seçim yapılmayınca, ülkenin yani halkın temsilcilerinin Sivas Kongresi'nde bir araya gelmiş oldukları kabul edilebilirdi. Bu İstanbul için önemli bir tehlike idi. Bunun da etkisiyle, Damat Ferit'in yerini alan Ali Rıza Paşa hükûmeti, seçimlerin yapılmasını istemişti. Bunun üzerine yapılan seçimlerde Atatürk, Erzurum'dan Meclis-i Mebusan için mebus/milletvekili seçildi. Ancak bundan sonra, İstanbul'a yakın olmak üzere Ankara'ya gelecektir.

İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusan, Atatürk'ü Başkan olarak seçmedi. Bunda etkili olan hususun kendisinin Meclis'de bulunmaması olduğu söylenir. Fakat olayların gelişmesi, bunda da bir hayırlı sonuca yol açmış, İstanbul'un işgali üzerine Meclis'in Ankara'da toplanmasını gerektirmiştir. Çünkü ancak orada mebuslar hür iradelerini ifade edebilirlerdi. Yapılan yeni seçimlerde Atatürk, bu defa Ankara'dan mebus seçilmiştir.

23 Nisan 1920'de toplanan Meclis'de bir gün sonra Atatürk yine mebusların oyları ile Meclis Başkanı seçilmiştir. Bu Meclis'in tam bir fikir ve vicdan hürriyetine sahip olduğu, bazen Atatürk'ün isteklerini reddettiği de bilinir. Ama Atatürk, yine de bu Meclis tarafından Meclis Başkanı ve Başkumandan seçilmiştir.

Görülüyor ki Atatürk, Millî Mücadele'de seçilerek önderliğe gelmiştir. Önderliğe ulaşan yolda en önemli hususların biri seçim'dir. Seçim O'nun başarısının bir büyük yönünün de temelidir.

Şimdi yukardaki soruya cevap verebiliriz. Seçime bu kadar önem veren, önceki dönemlerden bu sayede ayrılan Atatürk, 1923 sonrasında da seçim kavramını dikkatli korumuştur. Geçici bir dönem için, seçimleri kontrolde tutmayı uygun buldu. Seçimler iki dereceli, seçilecekler çoğu zaman belirlenmiş gibidir. Ancak Nureddin Paşa'nın kazandığı seçim gibi, başka adaylar da kazanabilirdi. Serbest Fırka olayındaki seçimler de bu kavrama verdiği önemi gösterir.

Atatürk, "Seçim" kavramını, dikkatle ve özenle koruyup saygılı oldu. Bunun için dört yılda bir, önce o devrin kuralları ne ise mebus seçildi; toplanan mebusların oyları ile Cumhurbaşkanı seçildi. Kendisini hiçbir zaman seçimsiz bir ortamın içinde görmedi.

Atatürk ile seçim böylesine içiçe ve önemli iken niçin Türk gençlerinin zihninde, Atatürk'ün seçime ihtiyacı yokmuş gibi bir intiba uyandırılmıştır? Atatürk; "Seçim"le özdeş gösterilmemiştir. Bunu; 1961 Anayasası'nın bir neticesi olduğunu sanıyorum. Devrin anayasası, bazı kişilere, seçimsiz olarak ömür boyu meclis üyeliği bahşetmişti. Bu kişiler öyle Atatürk veya başkaları gibi ülkeyi kan ve ateş çemberinden çıkarıp ona güç ve kuvvet kazandırmamışlardır. Sadece bir siyasi iktidarı görevden uzaklaştırmışlardı. Onlara bahşedilen ömür boyu seçimsizlik, elbette Atatürk için kat kat fazla geçerliydi.

Atatürk ve seçim konusundaki sözlerimi, 1961 ve 1982 Anayasalarının seçim açısından hangisinin Atatürk'ün fikir, düşünce ve davranışlarına yakın olduğuna sizlerin karar vermenizi isteyerek bitirmek isterim. 1982 Anayasası artık hiç kimseye ömür boyunca seçimsiz bir Meclis üyeliği vermemiştir. Atatürk de, kendisini "seçim" den ayrı tutmamıştı.